

Joanna Kuć

"Orzeczenia syntetyczne
konstituujące elementarne struktury
zdaniowe - wykładniki zdarzeń
jednoargumentowych z argumentem
w funkcji patiens", Iwona
Benenowska, Bydgoszcz 2010 :
[recenzja]

Prace Językoznawcze 15/2, 83-86

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

RECENZJE, OMÓWIENIA, SPRAWOZDANIA, KOMUNIKATY

Iwona Benenowska: *Orzeczenia syntetyczne konstytuujące elementarne struktury zdaniowe – wykładniki zdarzeń jednoargumentowych z argumentem w funkcji patiensa*. Bydgoszcz 2010, ss. 226

Publikacja Iwony Benenowskiej sytuuje się w nurcie badań nad składnią współczesnej polszczyzny, jest to kierunek opierający się na założeniach semantycznej składni strukturalistycznej, reprezentowany przez bydgoskich językoznawców od kilkudziesięciu lat¹, a zapoczątkowany sposobem opisu struktur zdaniowych Andrzeja Otfinowskiego². Autorka zresztą wyjaśnia szczegółowo metodologię badacza we *Wprowadzeniu* do swojego ujęcia, lokując ją na tle problematyki podejmowanej przez Fillmore’a i Apresjana, zaznaczając jednocześnie, że w jej ramach analizuje „elementarne struktury zdaniowe konstytuowane przez orzeczenia syntetyczne otwierające pozycję (-e- przy dysjunkcji) tylko dla wykładnika (-ów) argumentu w funkcji patiensa jako jedynej (nieskładnikowej) funkcji tego argumentu” (s. 20). Oznacza to, że istotę patiensa badaczka rozumie jednak szerzej niż w standardowym ujęciu podręcznikowym, definiowanym jako ‘inna nazwa obiektu czynności w zdaniu z czasownikiem nieprzechodnim’ np. w *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego*. Warto też dodać, że jest to druga z kolei książka, którą Autorka poświęciła opisowi struktur zdaniowych³.

Wychodząc z powyższych założeń i posługując się metodologią Andrzeja Otfinowskiego, I. Benenowska wyłoniła grupę ponad 400 orzeczeń, które spełniają ponadto kolejne warunki: są to tylko czasowniki formalnie i (przede wszystkim) semantycznie niepo pochodne, do których zastosowano wprawdzie kryteria słowotwórczej pochodności : niepo pochodności wyrazów, ale kryterium nadrzędnym stała się ich przydatność : nieprzydatność do bycia członem konstytutywnym określonej struktury zdaniowej. Punktem wyjścia dla tych kwestii jest „analiza synchroniczna czasowników oraz wzajemne relacje formalno-semantyczne między wyrazami bez wnikania w genezę postaci pochodnej” (s. 21).

¹ W latach 80. i 90. XX w. bydgoski językoznawca Andrzej Otfinowski zapoczątkował badania syntaktologiczne, wypracowując koncepcję składni strukturalnej, motywowanej semantycznie. Od tego czasu nurt ten kontynuują m.in. Andrzej Dyszak i Iwona Benenowska.

² Koncepcje Otfinowskiego zawarte są w jego pracach: *Z zagadnień transformacyjnego opisu elementarnych struktur zdaniowych*. Bydgoszcz 1982 oraz *Z zagadnień transformacyjnego opisu złożonych struktur zdaniowych*. Bydgoszcz 1986.

³ Por. I. Benenowska: *Elementarne struktury zdaniowe (wybrane zagadnienia)*. Bydgoszcz 2002.

Bazą tych form okazał się *Uniwersalny słownik języka polskiego* pod red. S. Dubisza, jednakże autorka wykorzystała imponujący materiał porównawczy w postaci informacji syntaktyczno-semantycznych z kolejnych źródeł, m.in. ze *Słownika języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego, *Słownika syntaktyczno-generatywnego czasowników polskich* pod red. K. Polańskiego, *Innego słownika języka polskiego* pod red. M. Bańki, czasem też ze *Słownika języka polskiego* pod red. B. Dunaja.

Praca I. Benenowskiej składa się z czterech rozdziałów, w których zrealizowano szczegółowe cele badawcze. W rozdziale I sporządzony został *Słownik składniowy czasowników wytypowanych do badań*, omówiony niezwykle wnikliwie i rzetelnie wypracowany. W rozdziale II zatytułowanym *Typy struktur składniowych* Autorka wyodrębniła i scharakteryzowała omawiane struktury. Zostały one ujęte w dwóch grupach, dla których kryterium była liczba schematów konstytuowanych przez czasowniki (z reguły jeden lub dwa). W rozdziale III: *Grupy zdarzeń wyrażanych przez orzeczenia* Autorka przedstawiła semantyczną klasyfikację orzeczeń i zestawiała ją z wyodrębnionymi typami schematów składniowych, co okazało się wcale niełatwym, tudzież ambitnym zadaniem badawczym, by odnieść znaczenie do struktury składniowej. Rozdział IV: *Zdarzenie wyrażane przez orzeczenie a typ struktury składniowej* przedstawia opis trzech grup orzeczeń przedstawiających: 1. *Ruch, przemieszcz(a:e)nie = uleganie przemieszcz(a:e)niu*, 2. *Procesy przebiegające w sposób naturalny w przyrodzie*, 3. *Zmiany jakościowe w obiekcie*.

Przeprowadzona analiza prowadzi do szczegółowych wniosków po każdym rozdziale, dlatego autorka zrezygnowała z osobnej formy poświęconej tym zagadnieniom, zamieszczając jedynie ogólnie sformułowane *Zakończenie*. Pracę dopełnia *Aneks* dołączony na płycie CD, zawierający zestawienia informacji słownikowych. Ułatwia on weryfikację potrzebnego materiału źródłowego, jest też ciekawym pomysłem do wykorzystania w innych tego typu pracach materiałowych.

Ogląd elementarnych struktur zdaniowych dokonany przez bydgoską badaczkę wynika z przekonania, że „wymagania składniowe jednostek są pochodną ich właściwości semantycznych” (s. 32), co też sugeruje m.in. Piotr Źmigrodzki, i ten postulat jest w omawianej publikacji konsekwentnie realizowany. Odnieśmy się, dla przykładu, do materiału zaprezentowanego przez Autorkę i prześledźmy możliwości odczytania zebranych informacji.

Przyjrzyjmy się orzeczeniu *cofa się*. Czasownik *cofać się* – *cofnąć się* ma wiele znaczeń: „1. usunąć się (usuwać się) do tyłu, wrócić (wracać) na dawne miejsce; ustąpić (ustępować), uciec (uciekać); 2. powstrzymać się (powstrzymywać się) od czegoś, zrezygnować (rezygnować) z czegoś; 3. o procesach, zjawiskach: powrócić (powracać) do swoich poprzednich etapów”⁴. Z punktu widze-

⁴ Według *Uniwersalnego słownika języka polskiego*. Pod red. S. Dubisza (T. 1–4. PWN. Warszawa 2003, wersja elektroniczna).

nia badanych elementarnych struktur zdaniowych jako wykładników zdarzeń jednoargumentowych z argumentem w funkcji *patiens*a można wybrać jedno z alternatywnych znaczeń czasownika, który będzie w odpowiedniej formie wykładnikiem orzeczenia syntetycznego – w tym przypadku chodzi o część cytowanej wyżej wielosegmentowej definicji znaczenia pierwszego. Z odpowiedniego przypisu odczytujemy, iż potwierdzenie tego znaczenia występuje także w innych słownikach ogólnych języka polskiego: *Słowniku języka polskiego* pod redakcją W. Doroszewskiego (T. 1–11. PWN. Warszawa 1997, wersja elektroniczna), *Słowniku syntaktyczno-generatywnych czasowników polskich* pod redakcją K. Polańskiego (T. 1–5. PAN. Wrocław–Warszawa–Kraków 1980–1992), *Słowniku współczesnego języka polskiego* pod redakcją B. Dunaja (T. 1–2. Reader's Digest. Warszawa 2001) – we wszystkich odnajdujemy jedno z alternatywnych określeń w ramach znaczenia pierwszego – oraz w *Innym słowniku języka polskiego* pod redakcją M. Bańki (T. 1–2. PWN. Warszawa 2000) – znaczenie drugie. Te definicje zacytowane są w *Aneksie*, do którego czytelnik może w każdej chwili się odwołać.

Następnie Autorka proponuje definicję znaczenia badanego orzeczenia (*ulega – uległ przemieszczeniu ku tyłowi : wstecz*), która, wykorzystując i modyfikując informacje słownikowe, podkreśla charakter *patiens*owny zdarzenia – znaczenie ulegania procesom (to tłumaczy obecność w proponowanej definicji wyrażenia: *ulega – uległ*)⁵. Warto w tym miejscu nadmienić, że taka definicja służy do identyfikacji znaczeń orzeczeń, odróżniania ich od innych jednostek, nie jest natomiast specjalistycznym konstruktem, wprowadzającym na mocy wymagań semantyki, wszystkich elementów istotnych / charakterystycznych dla danego znaczenia. Takie podejście byłoby zapewne bardzo wartościowe, ale też przypuszczalnie znacznie rozbudowałoby zawartość monografii i być może zachwiałoby przejrzystością wywodu zasadniczych zagadnień.

Kolejnym elementem każdego hasła, więc także *cofa się – cofnął się*, jest zaprezentowanie konstytuowanej struktury składniowej i jej scharakteryzowanie. W cytowanym przykładzie widać, że orzeczenie *cofa się – cofnął się* wyraża zdarzenie z jednym argumentem, którego wykładnik stanowi rzeczownik w formie mianownika (*Rm*). Kolejnym elementem hasła jest charakterystyka zbioru obiektów pełniących w zdarzeniu funkcję *patiens*a. W omawianym przypadku *R – obiekt niezwygotny przemieszczalny* oznacza więc, że rolę argumentu w omawianym zdarzeniu może pełnić właśnie tego typu obiekt. Całość zostaje dopełniona kilkoma przykładami, aby zilustrować przekazane za pomocą odpowiednich schematów i skrótów informacje, więc (94.) *Woda cofa się (odstaniając zamulone pola)*. SSG lub (95.) *Samochód cofa się – cofnął się (na skutek zerwania hamulców)*. Warto wiedzieć, że w typowych egzemplifikacjach w nawias

⁵ Definicje można także dodatkowo uściślać na podstawie charakterystyki zbioru argumentów, zawartej w każdym hasle słownikowym.

ujęto wszystkie nieimplikowane elementy struktury. Przykłady cytowane ze słowników lub innych poświadczonych źródeł są oznaczane określonymi skrótami, natomiast przykłady własne Autorki pozostają bez takich dodatkowych oznaczeń. Wszystkie niuanse związane z wypracowanym i zaproponowanym kształtem haseł, ich budową i zawartością są szczegółowo przedstawione we *Wprowadzeniu*, w części dotyczącej *Słownika* – na stronach 25–30, punkty 1–5.

Z orzeczeniem *cofa się – cofnął się* wiążą się jeszcze inne informacje, np. o jego strukturze zdaniowej i zdarzeniu na tle innych struktur i zdarzeń. Szybko można je odszukać, wykorzystując w tym celu umieszczony na końcu książki *Indeks orzeczeń* (s. 211–216). Orzeczenia, implikujące jeden argument w funkcji *patiens*a, konstituują różne struktury składniowe. Orzeczenie *cofa się – cofnął się* znajduje się w grupie takich, które są ilustrowane jednym schematem z pojedynczym wykładnikiem argumentu w postaci rzeczownika w mianowniku. Stąd w rozdziale drugim, mówiącym o typach struktur, rozpatrywane orzeczenie znalazło się w grupie oznaczonej I 1. Oprócz niego, w tej części pracy, wypisane są wszystkie inne spełniające ten warunek (s. 122–124) oraz każde, wchodzące w skład innych typów.

W zbiorze zdarzeń wyrażanych przez badane orzeczenia można wyróżnić trzy zasadnicze grupy (co stanowi treść rozdziału trzeciego). Orzeczenie *cofa się – cofnął się* należy do typu zdarzeń nazywających ruch, przemieszcz(a:e)nie się bez istotnych zmian w obiekcie. Ten ruch odbywa się w określonym kierunku – w osi poziomej (układzie horyzontalnym) – w tył (lub w przeciwną do pierwotnej stronę). Ten sam typ zdarzenia – ruchu wyrażają jeszcze dwa orzeczenia, konstituujące tę samą strukturę: *odbija – odbił* i *odwraca się – odwrócił się* (o czym dowiadujemy się z rozdziału czwartego).

O wartość tej pracy przesądza zawartość innego rodzaju informacji niż te spotykane w opracowaniach tradycyjnych, tym samym postuluje ona nowy typ słowników semantyczno-syntaktycznych, które prezentowałyby nie tylko konkretne realizacje językowe, ale modele struktur pozwalające rozróżniać poszczególne, czasem bardzo subtelne, właściwości semantyczne wyrazów. Należy do tej pracy zajrzeć nie tylko z tego względu. Jak konkluduje sama Autorka: „W ten sposób podjęto jedno z zadań badawczych stojących przed współczesną składnią, polegające na badaniu elementarnych struktur zdaniowych, bowiem każda struktura stanowi bazę (punkt wyjścia) do tworzenia wielu różnorodnych struktur pochodnych, czyli transform. I właśnie badanie owej bazy stanowi podstawę dalszych obserwacji i analiz”. Na tej podstawie sędzę, że praca ta jest dobrym początkiem do wypracowania / dopracowania pod względem metodologicznym istoty badań współczesnej składni. Miejmy też nadzieję, że ten nurt poszukiwań będzie przez I. Benenowską kontynuowany i zgłębiany.